

FATİH ERKOÇOĞLU

AR. GÖR., DR., CUMHURİYET Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
e-posta: ferkocoglu@cumhuriyet.edu.tr; fatiherkocoglu@hotmail.com

Fazlı Arslan, *Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2007, (403 s.)*

Dr. Fazlı Arslan'ın *Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi*, Atatürk Kültür Merkezi tarafından 2007 yılında Ankara'da basılmıştır. Bu çalışma, mûsikî ilminin temel kaynak eserleri üzerinde, son yıllarda yapılan önemli birkaç araştırma ve incelemeden birisidir. Bu cümleden olarak Yalçın Tura, Hakan Cevher, Recep Uslu, A. Hakkı Turabi ve Nuri Uygun'un basılmış çalışmalarını burada hatırlatmak isterim.

Arslan tarafından hazırlanan *Safiyüddîn-i Urmevî'nin Şerefiyye Risâlesi* Türk-İslâm kültürü açısından gerçekten önemli bir çalışmadır. Yaptığımız incelemelere ve söyletiğimiz hocalarımızın ifadelerine göre, *Safiyüddîn'in* Doğu mûsikîsi alanındaki otoritesi herkesçe kabul edilmektedir. Özellikle Türk mûsikîsi ile uğraşp da Arapça bilmeyen ve kütüphanelerimizin tozlu raflarında okuyucu bekleyen bu kitapların, ehliyetli akademisyenlerin çevirileri ile Türk okuyucusuyla buluşturulması oldukça önem arz etmektedir.

Arslan'ın çalışması, giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Yazar, çalışmanın önsözünde İslâm dünyasında mûsikî nazariyâtına dair birçok eserin yazıldığını, eserleri bize ulaşan ilk müellif Kindî'den bu yana telif edilen nazariyât kitapları içinde *Safiyüddîn'in* eserlerinin öneminin herkesçe kabul edildiğini belirtmektedir. Daha sonra yazar, *Safiyüddîn'in* Mustansırıyye Medresesinde muhtelif ilimleri tahsilinin ardından hat ve mûsikî gibi güzel sanatlarda tebarüz ettiğini ve bu alanlarda öğrenciler yetiştirdiğini açıklamaktadır. *Safiyüddîn'in*, nazariyatçılığı yanında mûsikî icrası ile de meşgul olduğunu ve iki de saz icat ettiğini ifade etmektedir. Yazar, *Safiyüddîn'in* ilmî seviyesinin onun yazmış olduğu eserlerde kullandığı yöntem ve üsluptan anlaşılacağını ve onun sistemleştirdiği "17 Perdeli Sistem" in bazı yazarlarca sistemlerin en mükemmeli olarak kabul edildiğini söylemektedir. Zira sadece bu özellikleri ile değil *Safiyüddîn*, eserleriyle de

kendisinden sonraki birkaç yüzyıllık dönemde musikî nazariyatında eser veren birçok yazara da kaynaklık ettiğini belirtmekte ve on beşinci yüzyıl musikî nazariyatı çalışmalarında onun eserlerinin şerhleri ve tercümelerinin önemli bir yer işgal ettiğini kaydetmektedir.

Yazar, Safiyyüddîn'in musikî nazariyatına dair iki eser verdiğini bunlardan birincisinin *Kitâbu'l-Edvâr* diğeri ise -tanıtımını hazırladığımız- *er-Risâletü's-Şerefiyye fi'n-Nesebi't-Telifiyye* adlı eseri olduğunu söylemekte, kendi çalışması ile de bu ikinci eserin tercümesi ve kritiğini yaparak musikî dünyasının hizmetine sunmaya çalıştığını beyan etmektedir. Zira Safiyyüddîn'in bu eserinin yazılmasından bu tarafa yedi yüz yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen, üzerinde Türkçe herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması Türk mûsikî dünyası açısından önemli bir boşluk oluşturmaktaydı. Yazar, bu çalışmanın bu boşluğu doldurmaya yönelik bir gayret olduğunu ifade etmektedir.

Yazar, giriş kısmında (s. 1-12) ilk olarak araştırmancının amacı, önemi ve metodu ve sınırlandırılması üzerinde durmuş, ardından ise araştırmada kullanılan kaynakların bir değerlendirmesini yapmıştır. Konuya giriş sadedinden ise öncelikle XIII. yüzyıl mûsikî nazariyatı çalışmalarına değinmiş daha sonra da *Şerefiyye*'nin kaynakları ve *Şerefiyye* üzerine yapılmış çalışmalara yer vermiştir.

Eserin birinci bölümünde yazar, *Safiyyüddîn Adülmümin el-Urmevî'nin Hayatı ve Eserleri* (s. 15-28) üzerinde durmuştur. Yazar, "Safiyyüddîn'in Hayatı" başlığında onun 613/1216 yılında Urûmiye'de doğumundan başlayarak, Bağdat yolculuğu, Mustansırıyye Medresesinde aldığı eğitimi ve gördüğü dersleri ele almıştır. Burada Safiyyüddîn'in kısa süre sonra saraya girdiği belirtilerek, onun halife Musta'sım başta olmak üzere Abbâsî ve Moğol devlet adamlarının yanında önemli bir mevkiye geldiği, Alâuddîn el-Cüveynî ve kardeşi Şemsuddîn el-Cüveynî'nin hizmetinde bulunduğu anlatılmaktadır. Yazar, "İlmî Kişiliği ve Sanatkârlığı" başlığı altında ise onun başta hat sanatı, Arap Dili ve Edebiyatı olmak üzere birçok alanda büyük bir üne sahip ve eşsiz bir müzikolog ve müzisyen olduğunu ifade etmektedir. "Eserleri" başlığı altında ise Safiyyüddîn'in öncelikle mûsiki nazariyatı ile ilgili eserlerini zikretmiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere onun *Kitâbu'l-Edvâr* ve *er-Risâletü's-Şerefiyye fi'n-Nesebi't-Telifiyye* adlarında iki eseri bulunmaktadır. Yazar, büyük ölçüde Nuri Uygun'dan yararlanarak, *Kitâbu'l-Edvâr*'ın nüshalarının yurt dışında hangi kütüphanelerde bulunduğunu göstermiş; ikinci bölümde geniş olarak ele alınacağından ve çalışmaya esas olan nüshaları tanıtılacağından bu bölümde sadece *Şerefiyye* hakkında ikinci bölüme temel olması açısından bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitle-

rin başında *Şerefiyye*'nin ne zaman yazıldığı ve istinsah tarihi belli olan bir nüsha ile müstensihî Safiyyüddîn'in talebesi olan bir başka nüshanın en eski *Şerefiyye* nüshaları olduğu hususu dikkat çekmektedir. Yazar çalışmasının temelini, *Şerefiyye*'nin ülkemizdeki en eski nüshasını (Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Saib Sencer Yazmaları I/4810) koymuştur. Birinci bölümün sonunda muhtelif sahalarda yetkin olduğu söylenen Safiyyüddîn'in, musiki dışındaki eserlerini ise kısaca tanıtarak vermiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yazar, "er-Risâletü'ş-Şerefiyye'nin Tanıtılması" (s. 31-43) başlığı altında ilk olarak *Şerefiyye*'nin muhtevasını ele almıştır. Arslan, bu bölümde ilk ve son makalesi hariç tutulacak olursa eserin, mûsikînin en zor konularından kabul edilen aralıklar (ebâ'd) üzerine kurulu olduğunu belirtmektedir. Daha sonra yazar, Safiyyüddîn'in hamdele ve salveleden sonra kısa bir mukaddimenin ardından eserini beş makaleden oluşturduğunu zikretmekte ve ilk makalenin onun ses, sesin oluşumu, akustik'in konuları içerisinde olan sesin oluşumu, kulakta duyulması ve dağılımı hakkındaki görüşlerini içerdiğini beyan etmektedir. Yazar, Safiyyüddîn'in, *Şerefiyye*'nin ikinci makalesinde sayıların birbirlerine oranlarını işlediğini, bu oranlara çeşitli isimler verdiğini ve bu oranların en uyumlu ve uyumsuz olanlarını belirttiğini söylemekte ve onun aralıkları uyumlu oluş sıralarına göre büyük, orta ve küçük aralıklar olarak kısımlara ayırdığını, bu aralıkların da tek bir tel üzerinde birbirlerine oranlarını gösterdiğini ifade etmektedir. Üçüncü makalede, ikinci makalede düzenlenen aralıkların birbirleri ile toplanması ve çıkarılması konularının ele alındığı belirtilmekte ve Safiyyüddîn'in orta aralıklardan cinsleri (dörtlü oluşumları) tertip ettiği ve bunlara isimler verdiği kaydedilmektedir. Yazar, eserin dördüncü makalesinde Safiyyüddîn'in büyük aralık tabakaları içerisinde cinslerin tertibi konusunu ele aldığını, tertip ettiği cinslerin oranlarını ve sayılarını burada zikrettiğini ifade ederek, onun, cinslerle önce bir sekizli tertip ettikten sonra aynı işlemi iki sekizli içerisinde yaptığını söylemektedir. Arslan, Safiyyüddîn'in ud sazının akordunu, perdelerin yerlerini ve oranlarını bu makalede işlediğini, tertip ettiği dörtlü ve beşli cinslerle makamları oluşturduğunu, isimlerini ve perdelerini cetvellerle gösterdiğini daha sonra da farklı akortlara göre melodi oluşturmayı anlattığını, makalenin sonunda da notalar arasında geçiş konusu üzerinde durduğunu belirtmektedir. Beşinci makalede ise yazar, Safiyyüddîn'in îkâ' ve devirlerinin oranları ve beste konusuna yer verdiğini, burada ses sistemine yönelik, aralık ve oran, uyumsuzluk, tel bölünmeleri, cinsler ve cinslerin yardımıyla makamların oluşturulması konularını ele aldığını zikretmektedir. İkinci kısımda "Şerefiyye'nin Nüshalarının Tavsîfi" başlığı altında yazar, başta Ankara Üniversitesi

tesini Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde bulunan nüsha olmak üzere, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde (iki nüsha), Bibliotheque Nationale, Department Des Manuscrits, Atıf Efendi Kütüphanesi, Bayezid Kütüphanesi (iki nüsha), İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Koleksiyonu, Kâhîre Dâru'l-Kutubu'l-Mısriyye (Fünûn Cemîle), Nuruosmaniyye Kütüphanesi (iki nüsha)'nde bulunan nüshaların tavsîfini yapmakta daha sonra da Şerefiyye'nin yurt dışında bulunan diğer nüshaların yerlerini vermektedir. Yazar bu kısmın sonunda yapmış olduğu tahkikte esas aldığı bazı hususları kısaca belirtmiştir. Bu satırların yazarı, 2001 yılında kültürü, tarihi ve müziği hakkında araştırma yapmak üzere bulunduğu Kahire'den Şerefiyye'nin nüshasını bin bir güçlkle çıkarmış ve yazara göndermiştir. Kitabında teşekkürü unutmamasının bir zühul olduğunu düşünüyor, böyle önemli bir çalışmayı gördükten sonra kendisini affettiğimi belirtmek istiyorum.

Üçüncü bölüm "er-Risâletü's-Şerefiyye'nin İncelenmesi" (s. 47-95) başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümde Şerefiyenin içeriğinin daha kolay anlaşılabilmesi için yazmada ele alınan konuları başlıklar haline getirerek incelemiştir.

Dördüncü bölümde "er-Risâletü's-Şerefiyye'nin Tahkikli Metni" (s. 99-261) başlığı altında yazar, yukarıda zikrettiğimiz nüshalardan faydalananak büyük bir özveri ile hazırlamış olduğu tahkikli metni bize sunmuştur. Çalışmanın hemen hemen her sayfasında, nüshalardaki cetvelleri asıllarına sadık kalarak aktarmıştır.

Beşinci bölümün başlığı, "er-Risâletü's-Şerefiyye'nin Tercümesi" (s. 265-389) olup burada yukarıda zikredilen tahkikli metnin çevirisi verilmiştir.

Yazar genelde Türk-İslâm kültür tarihi açısından, özelde ise Türk mûsikîsi nazariyatı bakımından önemli bir kaynak olan Safiyyüddîn'in Şerefiyye'sini çalışmakla sahasındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu eseri hazırlarken zaman zaman yazarın gayretli çalışmalarına ve bu konudaki özverisine şahit olan birisi olarak, sayın Arslan gibi öğretmenlik görevinin yanı sıra vaktinin önemli bir kısmını da kütüphanelerde geçiren, gecelerini uykusuzluğa mahkum eden nice akademisyenlere millet olarak gönül borcumuz olduğunu ifade etmeyi bir görev sayıyorum. Fazlı Arslan, mûsikî nazariyatına dair bu eserin güzel, akıcı ve anlaşılır bir dille Türkçemize aktarılmasında büyük gayret sarf etmiş ve yazıldığı tarihten bu yana yüzlerce yıl geçmiş olmasına rağmen üzerinde çalışma yapılmamış bu güzide eseri mûsikî dünyasına tanıtmıştır.